

seçmişlerdir. İnsanın evrenin geçmişi, geleceği ve üzerinde yaşadığı dünyanın hâlihazır durumu ile orada meydana gelen olaylar hakkında bilgi edinmek için haberden başka bir kaynağa sahip olmadığı açıktır. Bu sebeple nübüvveti güçlü aklı mücizelerle sabit olan son peygamberden gelen sağlam haberleri dikkate almak, gerçeği kavrama amacı taşıyan her insan için en isabetli davranıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hbr", "nb'e" md.leri; *et-Ta'rifât*, "hbr" md.; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 370, 414-416, 886; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hbr", "nb'e", "kzb" md.leri; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "hbr", "nb'e" md.leri; *Muvatta'*, "Şıyâm", 11; *Müsne'd*, I, 215, 274; III, 4; Buhârî, "Enbiyâ", 1; Müslim, "İmân", 278; İbn Mâce, "Mu'kaddime", 11; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 113; Eş'arî, *Ma'kâlât* (Ritter), s. 444; Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Teuhîd*, s. 7-9, 26-27; Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Evâ'il*, Beyrut 1407/1987, s. 255; Bâkullânî, *et-Temhîd* (Ebû Rîde), s. 160-164; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-ma'kâlât*, s. 17-19, 23; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûl-i-hamse*, s. 768-769; a.mlf., *el-Mugnî*, XV, 319, 333, 338; XVI, 9-13; Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, s. 11-14, 20-21, 204, 217-218; İbn Hazm, *el-lhkâm* (nşr. Ahmet Şakir), Kahire, ts. (Matbaatü'l-âsime), I, 93-97; a.mlf., *el-Faşl* (Umeyre), I, 41-42; *Gazzâlî*, *el-İktisâd* (nşr. İbrahim Ağâh Çubukçu-Hüseyin Atay), Ankara 1962, s. 194-195, 253; a.mlf., *el-Müstasfâ*, I, 132-144; Neseffî, *Tebsirâtü'l-edille* (Salamê), I, 16-17; Ebû Seleme es-Semerkandî, *Cümeli' usûl-i'd-dîn* (nşr. Ahmet Saim Kılavuz), İstanbul 1989, s. 8-9; Fahrreddin er-Râzî, *el-Ma'şûl*, s. 323-329, 387-403; İbnü'l-Esir, *Câmî'u'l-usûl* (nşr. Abdülmecid Selim - M. Hâmid el-Fikî), Beyrut 1400/1980, I, 66-68; İbn Kudâme, *Rauzatü'n-nâzir*, Riyad 1415/1994, s. 347, 356-357; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, IV, 169-170; a.mlf., *Der'ü te'âruzi'l-a'kl ve'n-na'kl* (nşr. M. Reşâd Sâlim), [Riyad] ts. (Dârü'l-Künûzü'l-edebîyye), I, 116, 172, 179, 199; V, 255-257, 339, 345; Teftâzânî, *Şerhu'l-A'kâ'id* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Kahire 1408/1988, s. 17-19; Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, s. 556-557; Süyûtî, *Ka'fû'l-ehzâir-l-mütenâşire fi'l-ahbâr-l-mütevatîre* (nşr. Halil Muhyiddin el-Mîs), Beyrut 1405/1985, nâşirin girişi, s. 5-6; Seffârî'nî, *Levâmî'u'l-envâr-l-behiyye*, Beyrut, ts. (el-Mek-tebetü'l-İslâmî), I, 13-17; Zebîdî, *Lakhtü'l-le'âli'l-mütenâşire fi'l-ehâdisi'l-mütevatîre* (nşr. M. Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1405/1985, s. 20-21; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXII, 110; Leknevî, *Zaferû'l-emânî fi Muhtaşarî'l-Cürçânî*, Âzamgarh 1415/1995, s. 38; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, I, 30, 31, 57-58; Elmalılı, *Hak Dini*, VII, 5340-5341; Kettânî, *Nazmü'l-mütenâşir mine'l-hadisî'l-mütevatîr*, Beyrut 1403/1983, s. 16; Hasan Hanefî, *Mine'l-Akide ile's-sevre*, Beyrut 1409/1988, IV, 211-215; Ebû Rîde, *Min Şüyûhi'l-Mu'tezile İbrâhim b. Seyyâr en-Nazzâm*, Kahire 1989, s. 16; Mehri Hasan Ebû Sa'de, *el-İtticâhu'l-a'klî fi müşkileti'l-ma'rife 'inde'l-Mu'tezile*, Kahire 1413/1993, s. 137-146; Seyyid Hâşim el-Hâşimî, "Dirâse havle'l-ğaberî'l-mütevatîr", *Türâşünâ*, IV /3, Kum 1409, s. 37-67; IV/4 (1409), s. 51-52.



YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

HABER-i VÂHİD

(الخبر الواحد)

Mütevâtir derecesine ulaşmayan haber.

"Bir" anlamındaki Arapça vâhidin haber kelimesine muzaf kılınması (haberü'l-vâhid) veya sıfat tamlaması şeklinde kullanılmasıyla (haberün vâhidün) ortaya çıkmış olup "bir kişinin diğer bir kişiden naklettiği haber" demektir. Vâhid kelimesinin çoğulu olan âhâdla beraber bulunduğu ise (haberü'l-âhâd, ahhârü'l-âhâd) "birden fazla kişinin rivayet ettiği haber" anlamına gelir. Ancak bunlar, usul kitaplarında çoğunlukla birbirinin eş anlamlısı olarak kullanılmakla beraber hadisin âhâd vasfını taşımasının onun her zaman haber-i vâhid olduğunu göstermeyeceği de söylenmektedir. Bundan dolayı hadisçiler, usulcüler ve fakihler tevâtür derecesine ulaşmayan bir haberi "âhâd haber" kabul ettikleri için haberi nakleden râvi sayısının bir, iki, üç veya daha fazla olması arasında fark yoktur. Haber-i infirâd da denilen haber-i vâhid Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadisler, sahâbe ve tâbiünden nakledilen haberler için kullanılmakla birlikte hadiste ve diğer İslâmî ilimlerde zikredildiğinde daha ziyade Resûl-i Ekrem'den rivayet edilen hadisler akla gelir. Hadis ilminde, haber-i vâhid için bu genel tarifi dışında özel olarak sahih ve hasen haberin tarifine denk tanım da yapılmaktadır. Buna göre haber-i vâhid, mütevâtir sünnetin dışında kalan ve Resûlullah'tan itibaren adâlet ve zabt sıfatlarını taşıyan bir veya iki yahut tevâtür derecesine ulaşmayan sayıda sahâbenin, daha sonra tâbiünün ve tebeu't-tâbiünün rivayet ettiği, metninde şâz ve illet bulunmayan ve zann-ı gâlib ile (râcîh) sabit olan habere denir. Bir habere rivayet yollarının çoğalması sebebiyle "meşhur" denilse bile bu haber âhâd olmaktan çıkmaz.

Haber-i vâhid etrafında yapılan tartışmalar sebebiyle bu terim mahiyet ve kavram bakımından tarih içinde iki defa anlam değiştirmiş, ilk zamanlar "bir veya birkaç kişinin haberi" anlamına gelirken daha sonra "mütevâtir seviyesine ulaşmayan haber" mânasında kullanılmıştır. Terimin ikinci tanımı, haber-i vâhidlerin dinde delil olup olmayacağı hususuyla ilgili olup fıkhnı tedvin edilmeye başlandığı II. (VIII.) yüzyılın ilk yarısında vehim, şek, zan ve yakîn gibi akfî konuların İslâm toplumunda yayılmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır.

Bir kişinin getirdiği haberle amel edildiğini gösteren örneklerin bulunduğu Asr-ı saâdet'te (Buhârî, "Ahhârü'l-âhâd", 1-6) haber-i vâhid kavramıyla ilgili tartışmalar ve onunla amel etmeme diye bir mesele yoktu. Resûl-i Ekrem gerek ibadetlerde ve İslâm'ın temel rükünlerinde gerekse idareciliğiyle ilgili durumlarda bir kişinin getirdiği habere göre icraatta bulunmuştur. Onun ramazan hilâlini gördüğünü söyleyen sahâbiye, "Allah'tan başka tanrı olmadığına ve benim Allah'ın resulü olduğuma şehâdet eder misin?" diye sorup olumlu cevap alması üzerine sahâbînin haberine güvenerek, "Ey Bilâl, insanlara haber ver, yarın oruç tutsunlar!" demesi (Dârimî, "Şavm", 6); Kubâ Mescidi'nde Mescid-i Aksâ'ya doğru namaz kılmakta olan müslümanların kiblenin Kâbe yönüne çevrildiğini bildiren kişinin haberine güvenerek Kâbe'ye yönelmeleri (Buhârî, "Ahhârü'l-âhâd", 1; Şâfiî, *er-Risâle*, s. 406-408); Hz. Peygamber'in Mus'ab b. Umeyr'i Medineliler'e, Muâz b. Cebel'i Yemen'e, Dihye b. Halife'yi Rum Meliki Herakleios'a, Abdullah b. Huzâfe es-Sehmi'yi İran Kısrası II. Hüsrev'e (Pervîz), Amr b. Umeyye ed-Damrî'yi Habeş Meliki Necâşi'ye, Hâtîb b. Ebû Beltea'yı İskenderiye Meliki Mukavkıs'a, Alâ b. Hadramî'yi Bahreyn Valisi Münzir b. Sâvâ'ya göndermesi gibi uygulamalar (İbn Hişâm, IV, 590, 594-596, 600, 607) haber-i vâhide olan güveni göstermektedir. Ayrıca Resûl-i Ekrem'in elçilerini, emirlerini, kadılarını ve zekât memurlarını çeşitli bölgelere şifahen tebliğde bulunmak veya mektup ulaştırmak yahut dinî hükümleri icra etmek üzere teker teker göndermesi, bu kişilerin gönderildiği toplulukların tebliğ edilen emirleri şahid istemeden kabul etmeleri (Şâfiî, *er-Risâle*, s. 415-418); Hz. Peygamber'in Arap kabilelerinden gelen ve bazan birer kişiden ibaret olan elçilere İslâm'ı tebliğ ettikten sonra onlara öğrendikleri şeyleri kabilelerine öğretmeleri için tavsiyelerde bulunması; içkinin tamamen haram kılındığını bildiren âyetin (el-Mâide 5/90-91) nâzil olduğunu bir sahâbînin haber vermesi üzerine orada bulunan ashabın hemen içki küplerini sokaklara dökmeleri (Buhârî, "Ahhârü'l-âhâd", 1; Şâfiî, *a.g.e.*, s. 408-410); Resûlullah'ın Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı Necranlılar'a yollarken, "Size emin bir adam gönderiyorum" diyerek tâlimatını bildirmesi (Buhârî, "Ahhârü'l-âhâd", 1) gibi bir dizi uygulama, haber-i vâhidin Hz. Peygamber zamanındaki kavram ve mahiyetini göstermekte ve

tek kişinin getirdiği haberin kabul edilmesindeki esas kriteri belirlemektedir. Bu kriter, haber getiren kişinin zabt sıfatı ve dinde güvenilir olup olmamasıyla ilgilidir. Dolayısıyla haberi getiren kişi sözüne ve zabtına güvenilir bir kimse ise bu haber kabul edilmekte, aksi halde, "Fâsık bir kimse size haber getirdiği zaman onun doğruluğunu araştırın" (el-Hucurât 49/6) meâlindeki âyet gereğince haberin araştırılması zaruri olmaktadır. Hz. Peygamber döneminde uygulanan bu yöntemle binlerce insanın tevâtür derecesine ulaşmayan haberlere güvenerek İslâmiyet'i kabul etmesi de onların haberde tevâtür şartını aramadıklarını göstermektedir.

Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra, as-hap arasında haber-i vâhidin doğrudan kabul edilip edilmemesine yönelik değişik uygulamalar görülmekle beraber temel prensip haberi getiren kimsenin doğru ve emin bir kişi olması, naklettiği haberde bir hata yaptığına veya vehmettiğine dair karine bulunmaması, haberin sübût ve delâlet bakımından kendisine tercih edilebilecek bir başka nassa ters düşmemesidir. Hulefâ-yi Râşidîn'in farklı uygulamalarına örnek olarak, bir ninenin Hz. Ebû Bekir'den torununa ait mirastan hisse istemesi üzerine Mugîre b. Şu'be'nin Hz. Peygamber'in nineye mirastan altıda bir hisse verdiğine dair haberine Ebû Bekir'in şahid istemesi, onun da Muhammed b. Mesleme'yi şahid göstermesi; Hz. Ömer'in Mescid-i Nebevî'yi genişletme teşebbüsü esnasında Abbas'ın evini istimlak etmek istemesi üzerine çıkan tartışmada Übey b. Kâ'b'ın Resûl-i Ekrem'in bir hadisini hatırlatarak yaptığı işin usulsüz olduğunu hatırlatması (İbn Sa'd, IV, 21-22) ve Hz. Ali'nin hadis rivayet eden kişilere yemin teklifinde bulunması gibi olaylar zikredilir. Ancak bu uygulamaların sahâbe arasında her zaman görüldüğünü söylemek mümkün değildir. Nitekim bu üç halifenin, bir kişinin Hz. Peygamber'den olan rivayetini şahid, beyyine ya da yemin istemeden kabul ettiklerini gösteren örnekler de bulunmaktadır. Enes b. Mâlik ile Berâ b. Âzib'in Resûlullah'tan rivayet ettikleri, her şeyi bizzat kendisinden değil bazı hususları ashabından duyduklarına ve hiçbir zaman yalan söylemediklerine dair sözleri (İbn Adî, I, 164; Hatîb, s. 386), onların birbirlerine güvenleri sebebiyle bir tek kişinin getirdiği haberi de kabul ettiklerini göstermektedir. Ancak bu durum, ashabın her haber-i vâhidi şahidsiz benimsediği

anlamına gelmez; sahâbiler zaman zaman şahid isteme yoluna da başvurmuşlardır. Onların şahid isteme, yemin ettirme gibi uygulamaları, tek kişinin getirdiği habere güvenmemeleri sebebiyle değil râvinin muhtemel zabt kusurunu bertaraf etmek içindir. Nitekim Hz. Ömer de Mugîre b. Şu'be'den bu amaçla şahid istemişti (el-Muvatta', "İsti'zân", 3). Ancak Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra ortaya çıkan fitne hareketleri üzerine insanlar arasındaki güvenin kısmen kaybolmaya başlaması, bazı siyasî ve itikadî fırkaların kendi fikir ve görüşlerini desteklemek amacıyla Hz. Peygamber adına hadis uydurmaya kalkışması, İslâm âlimlerini Resûl-i Ekrem'den nakledilen her haberin râvisini hem zabtı hem de dinde güvenilirliği açısından araştırmaya sevk etmiştir.

Haber-i vâhidin dinde delil olup olmadığına dair görüşlerin, I. (VII.) yüzyılın sonlarına doğru itikadî mezheplerin ortaya çıkması ve fikhın II. (VIII.) yüzyılın ilk yarısında tedvin edilmeye başlanmasıyla birlikte zuhur ettiğini söylemek mümkündür. Haber-i vâhidin "bir kişinin rivayet ettiği haber" anlamında kavram olarak kullanıldığına dair ilk bilgiler Ebû Hilâl el-Askerî'nin *el-Evâ'il*'inde görülmekte (s. 255) ve bu eserde ilk defa Vâsıl b. Atâ'nın (ö. 131/748) hakikatin dört şekilde bilineceğini söylediği, bunların kitap, üzerinde icmâ edilen haber, akıl hücceti ve ümmetin icmâ olduğu ve yine onun haberi hâs ve âm olmak üzere ikiye ayırdığı belirtilmektedir (ayrıca bk. Süyûtî, *el-Vesâ'il*, s. 116; Ali Sâmî en-Neşâr, I, 395). Vâsıl b. Atâ, insanı gerçeğe ulaştıran bu dört şeyin dışında kalanların dinde delil teşkil etmeyeceğini söyler. Ona göre üzerinde icmâ edilen haber mütevâtir haber (haber-i âm), üzerinde icmâ edilmeyen haber ise haber-i vâhiddir (haber-i hâs). Vâsıl b. Atâ'nın kastettiği haber-i vâhidin sözlük anlamı itibarıyla tek kişinin getirdiği haber olduğu, Mu'tezile âlimlerinden Ebû'l-Hüseyn el-Hayyât'ın, "Biz âdil bir kişinin verdiği haberin ilim gerektirmediğini savunuruz" (el-İntişâr, s. 55) şeklindeki açıklamasından da anlaşılmaktadır. Sahih olma şartını taşıyan haber-i vâhidin dinde delil olduğunu söyleyen Şâfiî ise bu terime haber-i hâs adını vermekte (*er-Risâle*, s. 359) ve zaman zaman haber-i vâhid tabirini bir kişinin bir kişiden naklettiği haber anlamında kullanmaktadır (meselâ bk. a.e., s. 383-384, 386, 387). Ancak Şâfiî'nin eserlerinde haberi haber-i hâs ve haber-i âm diye ayırması, onun Vâsıl

b. Atâ'nın kullandığı terminolojiyi takip ettiğini düşündürmektedir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf, haber-i vâhid kavramını zikretmeksizin âmmenin rivayetine aykırı olarak bir tek kişinin rivayetinin kabul edilemeyeceğini belirtmişler ve meselâ *istiskâ'* sırasında Hz. Peygamber'in namaz kıldığını dair haberi şâz olarak değerlendirmişlerdir (Şeybânî, *el-Mebsû't*, I, 398-399; Şâfiî, *el-Üm*, VII, 307, 308).

Bu tartışmaların Mu'tezile ile birlikte başladığı göz önüne alınırsa burada sadece bir kişinin rivayet ettiği haberin söz konusu olduğu, azîz ve meşhur gibi haber çeşitlerinin ise bunun dışında tutulduğu anlaşılar. Bundan dolayı haber-i vâhidi reddeden Mu'tezile ile onu şartlı olarak kabul eden Şâfiî'nin kastettiği mâna aynı olup bunu tek kişinin rivayet ettiği haber şeklinde değerlendirmek gerekir. Fakat haber-i vâhid denilince sadece bir kişinin rivayeti şeklindeki sözlük anlamı değil, genellikle bir veya birden fazla kişinin naklettiği mütevâtir seviyesine ulaşmayan haber akla gelmektedir. Hadisçiler, usulcüler ve fakihler de yaptıkları değerlendirme ve tartışmalarda genellikle bu mânaya göre hareket etmektedirler. Meselâ Hatîb el-Bağdâdî, "mütevâtir haberin şartlarını taşımayan haber" diye zikrettiği haber-i vâhidin râvileri çok olsa bile kesin ilim ifade etmeyeceğini ileri sürmekte ve onu sadece bir kişinin naklettiği haber olarak değerlendirmemektedir (el-Kifâye, s. 32). Gazzâlî de beş veya altı kişilik bir topluluğun naklettiği haberi haber-i vâhid saymakta, haber-i vâhidlerin kesin ilim ifade etmeyeceğini söylemekte ve sağlamlığı kesinlikle bilinen hadislerin mütevâtir olmaları sebebiyle haber-i vâhid sayılmayacağını belirtmektedir (el-Müstasfâ, I, 145).

Haber-i vâhid râvilerinin sayısına, zan ifade edip etmemesine, makbul ve merdud oluşuna göre kısımlara ayrılır. Râvilerin sayısı bakımından meşhur, azîz ve garîb diye üç kısma ayrılan haber-i vâhidde meşhur terimi her tabakada üç veya üçten fazla râvisi olan, fakat mütevâtir derecesine ulaşmayan hadisi ifade eder. İlk zamanlarda iki veya üç tariki bulunup da sonradan şöhrete ulaşan haberlere de meşhur denmektedir. Ancak fakihler, ilk asırdan bir tarikten geldiği halde sonraki asırlarda meşhur olan haberlere "müstefiz" demişlerdir. Azîz, her tabakada râvi sayısı ikiden az olmayan hadistir. Garîb ise senedinin herhangi bir tabakasında tek bir râvinin rivayet ettiği haber olup buna "ferd-i nisbî" de denmekte, hadisi

Hız. Peygamber'den rivayet eden sahâbînin veya sahâbîden rivayet eden tâbiînin tek kalması da "ferd-i mutlak" tabiriyle ifade edilmektedir (İbn Hacer, *Şerhu Nuḥbeti'l-fiker*, s. 34-37).

Kesinlik derecesine göre haber-i vâhid zan ifade etmeyen ve eden şeklinde ikiye ayrılır. Zan ifade etmeyen haber-i vâhid, her türlü ihtimalin eşit olarak bulunması sebebiyle biri ötekine tercih edilemeyen haber; diğeri ise insanın gönlünde kesin olmamakla beraber iki ihtimalden birinin diğerine tercih edildiği haberdur. Bu tür haberleri üç veya dörtten fazla kişiden oluşan bir cemaat naklediyorsa bunlara "müsteffiz meşhur" adı verilir (Âmidî, II, 31).

Haber-i vâhid makbul, merdud ve meş-kûk diye de gruplandırılır. Makbul, adâlet ve zabt sahibi râvilerin baştan sona muttasıl isnadla rivayet ettikleri, illetli ve şâz olmayan haberlerdir ki bunlar "sahîh lizâtihi, sahîh ligayrihi, hasen lizâtihi, hasen ligayrihi" kısımlarına ayrılır (Tâhir el-Cezâirî, s. 212). Merdud ise makbul haberin şartlarını taşımayan (İbn Hacer, *Şerhu Nuḥbeti'l-fiker*, s. 37-38) veya sübûnunun tam olduğuna dair bir delil bulunmayan haberlerdir (Tâhir el-Cezâirî, s. 212). Zayıf olarak da anılan bu haberler senedin ve metnin durumuna göre mürsel, münkati', mu'dal, muallak, müdelles, muharref, musahhaf, şâz, muztarib, maklûb, müdrec, mualliel, münker, metrûk kısımlarına ayrılır. Meşkûk haber, sübûtu konusunda deliller arasında bir tercih yapılamayan rivayetlerdir (a.g.e., a.y.).

Haber-i vâhidin ilm-i yakîn ifade edip etmediği, dolayısıyla dinde delil olup olmayacağı hususu mezhepler arasında tartışmalıdır (aş.bk.). Hadis kitapları içinde sadece Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*inde, doğruluğuna güvenilen bir kişinin verdiği haberin dinde delil olduğunu belirtmek amacıyla altı bab ve yirmi iki hadisten meydana gelen bir bölüm bulunmaktadır (Kitâbü Aḥbârü'l-âhâd, Bâbü mâ câ'e fi icâzeti haberi'l-vâhidi's-şâdûk...). Buhârî bu bölümün ilk babına ezan, namaz, oruç, ferâiz ve ahkâm konusunda, doğru sözlülüğüyle tanınan bir kişinin verdiği haberle amel etmenin câiz olduğunu kaydetmekle başlamaktadır. İbn Hacer el-Askalânî, onun bu hususu bab başlığında zikretmesinin sebebini açıklayarak birden fazla râviden nakledilmediği sürece haberi hüccet kabul etmeyenlerle haber-i vâhidin râvisinin üç

veya üçten fazla olmasını şart koşanların görüşlerini reddettiğini belirtmektedir (*Fethu'l-bârî*, XIII, 196). Bedreddin el-Aynî ise Buhârî'nin bab başlığında haber-i vâhidin ezan, namaz, oruç, ferâiz ve ahkâm gibi ameli konularda geçerli olabileceğini söylemekle onun itikadî hususlarda delil kabul edilmeyeceğini ortaya koymak istediğini ileri sürer (*Umdetü'l-kârî*, XX, 188). Buhârî, bir tek kişinin verdiği haberin dinde delil olabileceğine dair bazı âyetlerden misaller verir ve Hz. Peygamber'in emirleri çeşitli yerlere birer birer tayin etmesinin de bunu gösterdiğini belirtir (Buhârî, "Aḥbârü'l-âhâd", 1).

Haber-i vâhidin kesinlik ifade ettiği görüşünü reddeden Hatîb el-Bağdâdî, doğru veya yalan olma ihtimalinden dolayı sağlamlığı bilinmeyen haberlerle, Resûl-i Ekrem'den şer'î ahkâm konusunda ihtilâfı olarak nakledilen hadisler hususunda tevakkuf edilmesi gerektiğini söyler (*el-Kifâye*, s. 52, 53-55, 65). Bununla beraber sika bir râvinin başka bir sika râviden naklettiği haberi kabul ederek onunla amel edilmesi gerektiğini belirtir.

Haber-i vâhidle doğru haber aktarımının mümkün olduğunu aklî yoldan izah etmeye çalışan İbn Hacer el-Askalânî'ye göre doğru sözlü bir kimsenin verdiği haberin gerçeği yansıtmayı kuvvetli bir ihtimaldir. Dolayısıyla genel maslahat, nâdir olan mefseadet endişesinden dolayı terkedilmez. Nitekim bir kişinin şahitliği tek başına katiyet ifade etmediği halde ahkâma temel teşkil eder (*Fethu'l-bârî*, XIII, 198).

Hadisçiler, güvenilir ve âdil bir râvinin rivayet ettiği haber-i vâhidi prensipte kabul etmekle beraber haberin Kur'an'ın muhkem nassına, mütevâtir sünnete, icmâa, akla, tarihen sabit olmuş hâdiselere, tecrübe ve müşahedeye aykırı olmaması gerektiğini belirtirler (Hatîb, s. 432; İbnü'l-Cevzî, I, 106; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 67-76; ayrıca bk. Ertürk, s. 52-96).

İmam Mâlik, Medine ehlinin ameline ters düşen haber-i vâhidlerin Hz. Peygamber'e nisbet edilemeyeceğini söylemekte, buna gerekçe olarak da onların amelinin bin kişinin bin kişiden rivayeti sayıldığını ileri sürmektedir. Ona göre Medineliler'in ameline aykırı olan haber-i vâhide meşhur rivayete ters düşmüş olduğundan itibar edilmez (Sâlim Ali el-Behnesâvî, s. 152).

Sonuç olarak güvenilir bir yolla rivayet edilen haber-i vâhidin ilm-i yakîn ifade

ettiği, dolayısıyla dinde delil olduğu ve onunla amel edilmesi gerektiği konusunda İslâm âlimlerinin çoğu ve özellikle hadisçiler ittifak etmişlerdir. Hadis külliyyatının hemen tamamını meydana getiren haber-i vâhidlerin dinî konularda, bilhasa itikadî meselelerde delil olamayacağını söylemek tarihî gerçeklere aykırı düşmektedir. Zira Hz. Peygamber'in sünneti İslâm ümmeti tarafından dinin ikinci kaynağı olarak kabul edildiğinden ona ait her söz ve davranış titizlikle kaydedilmiştir. İslâm âlimleri ve özellikle muhaddisler, Resûl-i Ekrem hakkındaki en küçük ayrıntıları bile tesbit ve muhafaza etmeye çalışmışlardır. Bu sebeple Hz. Peygamber döneminde kısmen başlayan hıfz ve kitâbet safhalarından sonra tedvin ve tasnif devirlerinde büyük bir hadis koleksiyonu meydana getirilmiş, bu derleme ve tasnif sürecinde hadislerin sened ve metinleri inceden inceye tetkik edilerek sahih ve zayıf hadisleri birbirinden ayırmak için büyük gayret gösterilmiştir. Bununla beraber tasnif edilen eserlerdeki hadislerin tamamının sahih ve makbul olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim bazı musannifler zayıf kabul ettikleri hadisleri de eserlerine almışlar ve bunlardaki zayıflığın sebebini kaydetmişlerdir. Tirmizî *el-Câmi'u's-şâhih*'inde hadislerin sağlamlık durumunu, râvilerin güvenilirliğini belirtmiş (meselâ bk. Tirmizî, "Şalât", 5, "İmân", 17, "İsti'zân", 21), Ebû Dâvûd da *es-Sünen*'inde buna benzer açıklamalar yapmıştır (Çakan, s. 79-84). İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inde de zayıf hadisler bulunmaktadır (İbn Mâce, *Sünen*, nâşirin mukaddimesi, II, 1519-1520).

Hadis âlimleri, sahih hadisi zayıfından ayırırken sadece âhâd haberlerle bunların râvilerini konu almışlar, "sahih hadis" sözüyle de âhâd hadislerin sahihlerini kastetmişlerdir. Güvenilir rivayetleri bir araya getirme gayretinin ürünü olan *Kütüb-i Sitte* ile İmam Mâlik'in *el-Muvaḥḫaṭṭı*, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*i ve Dârimî'nin *es-Sünen*i gibi eserlerdeki rivayetler âhâd hadislerden ibaret olup bunların tamamı için sahih demek mümkün değildir. Hadis kitaplarında mevcut rivayetler değerlendirilirken genelleme yapmak yerine araştırma sonucunda her bir rivayet için ayrı ayrı hüküm vermek daha isabetli bir yoldur.

Haber-i vâhid konusunda geniş bir literatür bulunmaktadır. Haber-i vâhid ve onunla ilgili meselelerin müstakil baş-

İklar altında genişçe yer aldığı klasik döneme ait kitaplar arasında Şâfiî'nin *el-Üm* adlı eseriyle (Bulak 1321-1326; özellikle eserin son kısmında bulunan "Cimâ'u'l-ilm" bölümü; bu bölüm Muhammed Ahmed Abdülazîz tarafından müstakim olarak yayımlanmıştır, Beyrut, ts.), *er-Risâle*-sini (Kahire 1399/1979), İbn Hazm'ın *el-İhkâm* (Kahire 1970), Seyfeddin el-Âmidî'nin *el-İhkâm* (Kahire 1968), Ebû'l-Hüseyn el-Basrî'nin *el-Mu'temed* (Dimaşk 1964) ve Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Kifâye* (Beyrut 1986) adlı eserlerini saymak gerekir.

Son dönemlerde ise Abdülazîz b. Râşid'in *Reddüşübühâtî'l-ilhâd'an ehadîşî'l-âhâd* (Beyrut 1981), Muhammed Mübârek es-Seyyid'in *Dirâse fî haberî'l-âhâd* (Kahire 1986), Ali Osman Koçkuzunun *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri* (Ankara 1988), Süheyr Reşâd Mühennâ'nın *Haberü'l-vâhid fi's-sünne ve egeruhû fi'l-fıkhi'l-İslâmî* (Kahire, ts. [Dârü's-şurûk]), Ahmed Mahmûd Abdülvehhâb eş-Şinkîtî'nin *Haberü'l-vâhid ve hücciyetühû* (yüksek lisans tezi, 1397/1977, Kısmü'd-dirâsâtî'l-ulyâ eş-şer'iyye bi-Külliyeti's-şerfa ve'd-dirâsâtî'l-İslâmiyye, Câmîatü Melik), Abdullah b. Abdurrahman el-Cebrey'nin *Ahbarü'l-âhâd fi'l-hadîşî'n-nebevî* (yüksek lisans tezi, 1987, Câmîatü İmam Muhammed b. Sü'ûd) adlı eserleriyle James Robson'un "Traditions from Individuals" (JSS, IX [1964], s. 327-340), Talât Koçyigit'in "Ahâd Haberlerin Değeri" (AÜİFD, XIV [1966], s. 125-142), Muhammed Suâd Celâl'in "Haberü'l-vâhid ve'l-kyâs" (Mecelletü'l-Ezher, XLVIII/5 [Kahire 1976], s. 698-704), Abdülkadir Şener'in "İmam Şâfiî'ye Göre Haber-i Vâhid" (Uluslararası Birinci İslâm Araştırmaları Sempozyumu (16-18 Eylül), İzmir 1985, s. 287-293), Muhammed Abdullah Avîza'nın "el-Menhecü'n-nebevî fî kabûli ahbârî'l-âhâd" (Dirâsât, XIII/1 [Amman 1986], s. 89-103) ve "İhticâcüş-şahâbe bi-haberî'l-vâhid" (a.e., XIII/1 [1986], s. 67-87), Ahmed Hasan'ın "Haber-i Vâhid kî Şer'î Haysiyet" (Fikr ü Nazar, XXIII/1 [İslâmâbâd 1985], s. 3-54) ve "Haber-i Vâhid kî Şihhât key Liyye Râvî key Şerâ'it" (a.e., XXVIII/2 [1990], s. 3-78), Abdür-raûf Müfdî'nin "Menâhicü'l-ulemâ' fî işbâtî'l-ahkâm bi-haberî'l-vâhid" (Mecelletü'l-Buhûşî'l-İslâmiyye, sy. 27 [Riyad 1990], s. 287-340) adlı makaleleri haber-i vâhid konusunda yapılan çalışmalar arasında zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "vhd" md.; *et-Ta'rifât*, "hbr" md.; *el-Muvaftâ*, "İstîzân", 3; Dârimî, "Şavm", 6; Buhârî, "Ahbârü'l-âhâd", 1-6; İbn Mâce, *Sünen* (nşr. M. Fuâd Abdülbâkî), İstanbul 1413/1992, nâşirin mukaddimesi, II, 1519-1520; Tirmizî, "Şalât", 5, "İmân", 17, "İstîzân", 21; Şeybânî, *el-Mebsû* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Beyrut 1410/1990, I, 398-399; Şâfiî, *el-Üm*, V, 250-277; VII, 307-308; a.mlf., *Cimâ'u'l-ilm* (nşr. M. Ahmed Abdülazîz), Beyrut 1984; a.mlf., *er-Risâle*, s. 359, 369-371, 383-384, 386, 387, 406-410, 415-418; İbn Hişâm, *es-Sire*², IV, 590, 594-596, 600, 607; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 21-22; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 45, 55; İbn Adî, *el-Kâmil*, I, 164; Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Evâ'il*, Beyrut 1407/1987, s. 255; Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed*, II, 541-663; İbn Hazm, *el-İhkâm* (nşr. Ahmed Şâkir), Kahire 1970, I, 107-134; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Üddetü'l-uşûl* (nşr. M. Mehdi Necfî), [baskı yeri yok], 1983 (Matbaatü Seyyidi's-sühedâ), I, 286-388; İbn Abdülber, *Câmîu beyânî'l-ilm* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine 1968, II, 42; Hatîb, *el-Kifâye* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1986, s. 32, 52-56, 65-72, 386, 432; Pezdevî, *Kenzü'l-uşûl*, II, 371-377; Serahsî, *el-Uşûl*, Kahire 1954, I, 322-332; a.mlf., *Şerhu's-Siyerî'l-kebîr* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Kahire 1971, I, 479; Gazzâlî, *el-Müstasfâ* [baskı yeri ve tarihi yok], (Dârü'l-Fikr), I, 145; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman M. Osman) [baskı yeri yok], 1403/1983 (Dârü'l-Fikr), I, 106; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XI, 152-153; XVI, 227; XXVIII, 120; Âmidî, *el-İhkâm*, II, 30-118; Nevevî, *Şerhu Müslim*, I, 62; İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menârü'l-münîf* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1983, s. 67-76; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, Beyrut 1408/1988, XIII, 196-198; a.mlf., *Şerhu Nuhbetti'l-fiker* (nşr. Nûreddin İtr), Beyrut 1993, s. 34-40; Aynî, *Üddetü'l-kârî*, Kahire 1954, XX, 188-189; *Tecrid Tercemesi*, I, 101-113, 278-281; VI, 363; Sü-yûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 368-369, 375; a.mlf., *el-Vesâ'il fî müsâmereti'l-evâ'il* (nşr. Ebû Hacer M. Zağlûl), Beyrut 1406/1986, s. 116; Zafer Ahmed et-Tehânevî, *Kavâ'id fi'ulûmî'l-hadîş* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1392/1972, s. 31-34; Emîr es-San'ânî, *Tavâzihu'l-efkâr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Medine, ts. (el-Mektebetü's-Selefiyye), s. 26-28; Abdurrahman b. Câdullah el-Bennânî, *Hâşiyetü'l'allâme el-Bennânî'alâ Şerhi Cem'î'l-cevâmi'*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübî'l-ilmîyye), II, 131-132; Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rîfe), s. 33, 35-37, 212; Muhammed Ebû Zehv, *el-Hadîş ve'l-muhaddişün*, Kahire 1378/1958, s. 25-27, 277-283; a.mlf., *Mekânetüş-sünne fi'l-İslâm*, Beyrut 1404/1984, s. 13-18, 33-39; Hâşim Ma'rûf el-Hüseynî, *el-Mevzû'ât fi'l-âşâr ve'l-ahbâr*, Beyrut 1973, s. 50, 69-83; Ali Sâmi en-Neşşâr, *el-Felsefe fi'l-İslâm*, Kahire 1977, I, 395; Rif'at Fevzî Abdülmuttalib, *el-Medhal ilâ tevşîki's-sünne*, Kahire 1978, s. 220-226; a.mlf., *Tevşîku's-sünne fi'l-karnî's-şânî'l-hicrî*, Kahire 1400/1981, s. 88-117, 321-342, 391-413; Cemâled-din el-Kâsimî, *Kavâ'idü't-tahdîş*, Beyrut 1399/1979, s. 147-150; Kasbî Mahmûd Zelât, *el-Kurtubî ve menhecühû fi'l-tefsîr*, Kahire 1399/1979, s. 382-384; Talât Koçyigit, *Hadis Tarihi*, Ankara 1981, s. 181-199; a.mlf., *Kelamcılarla*

Hadisciler Arasındaki Münakaşalar, Ankara 1984, s. 244-251; Abdülmecîd en-Neccâr, *el-Mehdî b. Tûmert*, [Beyrut] 1403/1983, s. 309-314; Mustafa Saîd el-Hin, *Eşerü'l-ihtilâf fi'l-kavâ'idü'l-uşûliyye fî ihtilâfî'l-fukahâ*, Beyrut 1406/1985, s. 410-421; Mustafa es-Sibâî, *es-Sünne ve mekânetühâ fi't-teşrî'l-İslâmî*, Beyrut 1985, s. 167-186; Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları* (trc. M. Yaşar Kandemir), Ankara 1986, s. 124, 268-270; M. Tâhir el-Cevâbî, *Cühüdü'l-muhaddişin fî nakdi metni'l-hadîşî'n-nebeviyyi's-şerif*, Tunus 1986, s. 435-440; M. Edîb Sâlih, *Leme'hât fî uşûl'l-hadîş*, Beyrut 1409/1988, s. 93-102; Ali Osman Koçkuz, *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, Ankara 1988; İsmail L. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1989, s. 25-26, 79-84, 99; Sâlim Ali el-Behnesâvî, *es-Sünnetü'l-müfterâ'aleyhâ*, Kahire 1409/1989, s. 147-185, 358-360; İzzîyye Ali Tâhâ, *Difâ' 'anî's-sünneti'n-nebeviyye*, Küveyt 1990, s. 13-29; Murtazâ el-Ensârî, *Ferâizü'l-uşûl*, Beyrut 1411/1991, I, 205-228; Mücteba Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1992, s. 7-8; M. Nâsiruddîn El-bânî, *Hadis Üzerine Selefi Bir Yaklaşım* (trc. Mehmet Kubat), Konya 1992, s. 78-106; Ali Toksarı, *Delil Olma Yönünden Sünnet*, Kayseri 1994, s. 173-244; İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Ankara 1994, s. 133-171; Mahmûd Ebû Reyve, *el-Eduâ' 'ale's-sünneti'l-Muhammediyye*, Beyrut, ts. (Müessesetü'l-A'le-mî), s. 363-379; Muhammed el-Kettânî, *Cidâlü'l-'aql ve'n-naql fî menâhici'l-tefsîrî'l-İslâmî*, Dârülbeyzâ, ts., s. 336-358; Mustafa Ertürk, *Metin Tenkidî Prensipleri Açısından Sahih-i Buhârî'deki Bazı Fiten Hadislerinin Değerlendirilmesi* (doktora tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 52-96; G. H. A. Jounboll, "Khabar al-Wâhid", *EI*² (İng.), IV, 896.



MUSTAFA ERTÜRK

□ **KELÂM.** Kelâm ilminde daha çok Hz. Peygamber'e atfedilen haber-i vâhid üzerinde durulur ve bunun akaid konularında tek başına kesin delil teşkil edip etmeyeceği hususu tartışılır. Bu konudaki tartışmalar II. (VIII.) yüzyılın başlarına kadar uzanır.

Kaynakların belirttiğine göre Hâricîler'in haber-i vâhidi reddederken ileri sürdükleri delilleri iki noktada toplamak mümkündür. 1. Bazı haber-i vâhidler Kur'an'a aykırı hükümler taşımaktadır. Meselâ zina eden kadına ve erkeğe ceza olarak Kur'an'a göre yüz değnek vurulması gerekirken (en-Nûr 24/2) bazı sahâbilerce nakledilen âhâd haberlerde bu suçu işleyen evlilere Resûl-i Ekrem'in recm cezası uyguladığı bildirilmektedir. Eğer recm meşrû bir ceza olsaydı âhâd haberle değil mütevâtîr haberle sabit olurdu. Zira hayatî önem taşıyan hukukî bir meseleye ait hükmün haber-i vâhide dayanılarak belirlenmesi mâkul değildir. 2. Hz. Peygamber'e atfedilen âhâd ha-